

Af Andreas Gregersen

GÆLDENS REVOLUTIONÆRE LOGIK

Forholdet mellem penge og gæld synes intuitivt at være åbenlyst; penge besidder vi hver især som ejendom, mens gæld opstår, når vi låner penge ud til hinanden.

Gæld er skyld i pengeform. Men hvad nu hvis det ikke er så enkelt endda? I følgende artikel påvises det, hvorledes penge og gæld synes at følge to radikalt forskellige logikker, og at det kun er den ene, som åbner op for politiske forandringer. Det gør vi ved at koble disse økonomiske kategorier til den franske psykoanalytiker Jacques Lacans udfoldelse af seksualitet som delt op i to ligeledes radikalt forskellige strukturer. På den måde vil det påvises, at penge fungerer ud fra en maskulin struktur, mens gæld tværtimod besidder en feminin og dermed opbrydende karakter, hvilket betyder, at samfundsforandringer på det økonomiske område kan fremprovokeres ved at fokusere på gæld.

Donald Trump

Our lady of Guadalupe

Normalvis, når snakken går på økonomi og politik, tales der om penge – hvem besidder dem, hvordan skifter de hænder, og hvordan får vi alle sammen flere af dem? Men der findes også en bagside af pengene; nemlig gæld – alt dét, vi skylder hinanden på kryds og tværs som ikke kun forbrugere og bankkunder men ligeledes som borgere, venner og familiemedlemmer. Selvom gæld og skyld i den forbindelse ofte reduceres til tal på et stykke papir, er det alligevel som om, at gæld aldrig helt passer ind i de snævre rammer, som der sættes for økonomiske transaktioner. Gæld er mere kompliceret og afhænger blandt andet af de normer, som spiller en rolle i hverdagens sociale liv. Men hvad nu hvis dette også betyder, at gældens funktion og betydning snarere er dér, hvor politiske kampe og forandringer kan finde sted, end penge som sådan?

Vores udgangspunkt er i den forbindelse, at vi i dag lever i en vis form for 'gældsøkonomi' eller 'gældskapitalisme' (Bjerg 2012; Lazzarato 2012; Thorup 2016). I en tid, hvor politikere taler om, at vi er på vej ud af efterdønningerne fra finanskrisen i 2008, er der samtidig flere og flere forskere såsom Maurizio Lazzarato og Étienne Balibar, der advarer om fremtidige kriser givet gældsposters makroøkonomiske konsekvenser verden over. Samtidig ses der også politiske modreaktioner på gældsproblemer,

hvilket bredt kan beskrives ud fra begrebet 'gældsmodstand', som idéhistorikeren Mikkel Thorup gør det i *Du skylder! – om moralsk og økonomisk gæld* (2016). Det gælder alt lige fra afbrænding af gældsbeviser til simpel nægtelse af at betale gæld tilbage, fra bevægelser for eftergivelse eller revision af offentlig gæld til opkøb af privat gæld med det formål at 'give den fri', fra magtkampe på højeste niveau til på lokalt plan at melde sig ud af gældsøkonomien.

Men langt de fleste former for gældsmodstand, uanset om de anser problemet som mest af alt politisk, etisk eller økonomisk, finder stadig sted ud fra en idé om, at gæld må forstås og italesættes som en given mængde penge, der kan flyttes frem og tilbage. At gæld er penge, som én aktør skylder en anden, synes umiddelbart indlysende. Men som følgende artikel vil forsøge at påvise, er det langt fra indlysende, hvad forholdet mellem gæld og penge egentlig er. Dette vil vi gøre med hjælp af filosofiske værktøjer og begreber, da filosofien udmærker sig som en disciplin, der netop kan få det åbenlyse eller indlysende til at fremstå mindre åbenlyst, end vi troede. Så hvordan kan filosofien hjælpe os med at reflektere over dette forhold mellem penge og gæld?

Givetvis vil der være mange måder at tilgå spørgsmålet. Én måde kunne være at følge den fran-

Jacques Lacan

ske psykoanalytiker og strukturalist Jacques Lacan. Lacans teoretiske psykoanalyse tilbyder os en forståelsesramme, der muliggør en spekulativ fortolkning af forholdet mellem penge og gæld, hvor disse ikke anses som selvberørende entiteter men derimod som seksuelle strukturer. Her tager vi udgangspunkt i Lacans såkaldte 'seksueringsskema', som det blev præsenteret i de tidlige 1970'ere (Lacan 1999), og som kredser omkring de to køn, det maskuline og det feminine, og hvorledes disse adskiller sig radikalt fra hinanden på et ontologisk plan. Således er vores ærinde ikke at tolke seksualitet som blot et biologisk fænomen, der kan kobles på økonomien – a la klichéer om f.eks. penge som et fallossymbol – men tværtimod at udvide, hvad vi overhovedet forstår som seksuelt til noget mere end bare kroppe, der tiltrækkes af hinanden.

PENGENES MASKULINITET

Men for nærmere at foretage denne kobling mellem økonomi og seksualitet med Lacan, er det nødvendigt først at dykke lidt ned i den strukturalistiske tænkning, som Lacan arbejdede ud fra. Lidt forsimplet er Lacan kendt for at forbinde den freudianske psykoanalyse med den franske strukturalisme. Strukturalismen indebærer en særlig forståelse af sprog og betydningsprocesser, hvor vores forståelseshorisont

og 'verden' som sådan følger strukturer, der udelukkende danner et hele ud af forskelligartede elementer. Strukturalismen forsøger herudfra at beskrive de forskellige strukturer, der leder til de specifikke betydninger, som vores sprog og verden består af.

Måden, hvorpå et ord får betydning, sker gennem dét, som man ofte kalder en 'signifikationsproces'. Dette udtrykker en idé om, at ord får deres betydning fra andre ord i en sproglig struktur, og ligeledes får disse ord også sin betydning gennem andre ord og så videre. Problemet med dette er, at signifikationsprocessen ud fra det perspektiv bliver uendelig, og at det da er umuligt at fastlægge én bestemt mening til ét ord. Det er her, at Lacans begreb om 'mesterbetegnere' bliver aktuel. Mesterbetegnere optræder lige præcis dér, hvor signifikationsprocessen synes at gå i stå. Mesterbetegneren refererer nemlig ikke til andre betegnere men kun til sig selv (Žižek 1996, s. 144-47). Et klassisk eksempel kunne være begrebet om 'Gud', der i den monoteistiske tradition hverken kan forklares eller forstås ud fra henvisninger til jordiske ting men synes at være selvforklarende – eller i denne sammenhæng: selvrefererende.

På denne måde kan vi også følge en 'signifikationsproces' inden for det økonomiske system. I stedet for at beskrive, hvorledes ord får betydning, handler det som oftest inden for økonomien om,

hvordan varer egentlig får en given pris. Karl Marx beskriver netop denne proces i første bind af *Kapitalen*, hvor han viser det forvirrende ved at sammenligne enkelte varer med hinanden på følgende måde: "20 alen lærred = 1 frakke eller = 10 pund te eller = 40 pund kaffe eller = 1 tønne hvede eller = 2 unser guld eller = ½ ton jern eller = etc." (Marx 1970, s. 165). Hvis vi altså blot sammenligner varer side om side, rammer vi ikke en endelig bestemmelse af nogle varers værdi, da enhver vare blot refererer til den næste vare i kæden, som derefter må videre til den næste og så videre. Det er på dette punkt, at begrebet penge indtræder som en mesterbetegner eller stopklods i denne uendelige sammenligningsproces. Penge er et udtryk for en værdi, som ikke skal sammenlignes med andre varer men blot henviser til sig selv.

Det er dog vigtigt, at mesterbetegneren også ekskluderes fra processen. Mesterbetegneren fungerer nemlig som en ydre grænse for strukturen, hvilket netop muliggør en helhed. Man kan se dette inden for økonomien i måden, som guld ekskluderes fra varecirkulationen (Bjerg s. 95). Guld som repræsentant for penge hives op af et hul i jorden for derefter at blive lagt ned i et andet hul, om man så må sige. Penge synes altså at fungere ud fra en logik, hvor en helhed kun kan etableres på baggrund af en undtagelse, der står uden for helheden selv. Penge indtræder i strukturen som det universelle element, hvorfra alle varer kan prissættes, på den bekostning at pengene selv må unddrage sig en pris. Mesterbetegneren er tautologisk på samme måde, som prisen på penge er en tautologi. Denne form for struktur ligger i tråd med måden, som Lacan beskriver den maskuline seksualitet. Seksualiteten er her struktureret omkring begærsobjektet, som altid unddrager sig; enhver nydelse måles op imod denne rene nydelse, som selv unddrager sig – som med følelsen af at det aldrig lige er *det*, som vi gerne ville. Dette er for Lacan lig med den maskuline seksualitets essentielle form.

Penge synes med andre ord at følge Lacans beskrivelser af begærsobjektet. De forskellige former for penge – være det guld, sedler eller digitale bankkontopenge – refererer alle til idéen om de 'rene penge'; en ren og udelukkende abstrakt værdi konkretiseret i ét singulært objekt. De konkrete former for penge lykkes dog aldrig helt at stemme overens med idéen. Dette ser vi f.eks. ved, at pengene kan ophøre med at være penge – miste deres 'pengeånd'

– under perioder med inflation, hvor befolkningen i en ond spiral mere og mere mister troen på pengenes rene værdi. I den forbindelse kan det nævnes, at for Lacan omhandlede den maskuline seksualitet et element af, at man(d) foregiver at besidde essensen af, hvad det egentlig vil sige at være en mand – den rene maskulinitet (Žižek, 1995). I realiteten er dette imidlertid bare skuespil, og det samme kan siges om f.eks. bankkredit, der foregiver at være den 'rene vare'. Der er med andre ord intet, som lever op til penge forstået som den rene vare – ikke engang pengene selv.

GÆLD OG IKKE-ALT

Idéhistorisk har der eksisteret en tendens gennem århundreder inden for den vestlige verden til at præsentere kredit og gæld som en kvindelig figur. Mikkil Thorup peger eksempelvis på Daniel Defoes fortælling fra 1706 om en kønnet personificering af gæld, *Lady Credit*, der beskrives som en hjælpsom tjener men samtidig også en "koket tøs", der er nem at skuffe og hurtigt bliver sur og tvær (Thorup 2016, s. 82-3). Den hysteriske kvinde er ligeledes en kendt figur inden for psykoanalysen. Hvordan den feminine seksualitet faktisk besidder en vis hysterisk karakter, kan ses i sammenligningen med den maskuline seksualitet. Lacan betonedede nemlig ofte, at den feminine seksualitet netop anfægter mesterbetegnere som sådan. Dette leder uundgåeligt til gentagne brud i strukturerne, da mesterbetegnerne aldrig rigtig får lov til at indstifte sig – sådanne ufærdige eller ufuldendte strukturer betegner Lacan som 'pas-tout' eller direkte oversat fra fransk til dansk; 'ikke-alt'. Der er noget destruktivt men på samme tid nyskabende eller opbyggende over den feminine seksualitet. Hvor den maskuline seksualitet søger en stabil orden, er den feminine seksualitet aldrig tilfreds.

Hvordan kan vi se denne tendens i betragtningen af gæld? I første omgang ses det i den helt overordnede betragtning af gældsøkonomien som ustabil. Denne ustabilitet er udgangspunktet for meget af den mere økonomisk orienterede gældsmodstand, som vi ser i dag. F.eks. argumenterer foreningen Gode Penge for, at gældsøkonomien har brug for en styrkelse af Nationalbanken og et centralt monopol på dét at skabe nye penge – med andre ord en maskulin struktur. Men vi kan også se dette ved at dykke nærmere ned i gældens natur. Gæld er modsat penge ikke en afgrænset mængde. Dette ses tydeligt i måden, som økonomisk gæld altid suppleres af en

moralsk skyld, hvilket er hele omdrejningspunktet for Mikkel Thorups bog *Du skylder!* Et klart eksempel er, at når vi forsøger at bestemme en økonomisk gæld, så afhænger denne altid af en såkaldt kreditværdighedsvurdering, som det betegnes inden for bankverdenen. Sådanne vurderinger handler ikke så meget om de penge, der udveksles, som om alt det andet, der omgiver udvekslingen – f.eks. den personlige relation, forventninger om fremtiden og ikke mindst det overordnede indtryk, som kreditoren har af debitoren.

Når gæld i dag faktisk gøres lig med penge, er der altså sket en afgrænsning af gældens natur; en afgrænsning, der nødvendigvis må være tilfældig på samme måde, som den endelige bestemmelse af en vares værdi blot sætter et stop i signifikationsprocessen. Dette betyder, at værdien af den økonomiske gæld altid kan revurderes. Gældens feminine struktur truer altid med at sammenstyrte pengefundamentet. Når vi begynder at betragte verdensøkonomien som gæld og ikke penge, så bliver dét, som vi skylder hinanden, langt mindre selvfølgeligt. Betragter vi Grækenlands gældskrise, så tænker de fleste umiddelbart, at når Grækenland har lånt en stor mængde penge af internationale kreditorer, så skal de selvfølgelig betale dem tilbage og hurtigst muligt. Men hvad har Grækenland egentlig lånt? Hvis vi betragter pengene for dét, som de faktisk er – nemlig bankkredit eller bankernes løfte om en betaling – hvad har de så egentlig modtaget? Dét, som de skylder, er et åbent spørgsmål. I den forbindelse bliver det relevant at spørge, hvad de har fået ud af lånet? Hvis svaret er endnu mere gæld og endnu dårligere økonomi, så burde Grækenland måske endda kompenseres for deres moralsk set uretfærdige handel med gæld.

Når gælden ikke længere anses som penge inden for en økonomisk helhed, som på forhånd definerer, hvad der er muligt og ikke muligt – dét, som man populært kalder 'nødvendighedens politik' – men derimod betragtes som ikke-alt, sker der en åbning

af mulighedsfeltet for politisk forandring. Gældsøkonomien indebærer selv muligheden for sit eget 'opbrud' på samme måde, som den franske post-strukturalist Jacques Derrida beskrev dekonstruktionen som en måde at bryde med fastlåste strukturer. Økonomien og penge vil altid antage form af en centreret struktur, som følger den maskuline logik. Men samtidig vil den også altid indeholde muligheden for at bryde op igen – muligheden for at dens feminine 'ikke-alt' karakter pludselig viser sig og skaber splittelse. I stedet for altid at forsøge at tøjle gælden og fastlåse den i en afgrænset pengelogik, bør gældsmodstand i dag således kigge mod tænkere som Lacan og Derrida for dermed at vove sig ud på gældens usikre terræn, der aldrig er givet på forhånd.

LITTERATURLISTE:

- Balibar, Étienne (2013). *Politics of the Debt*. Postmodern Culture, vol. 23, nr. 3.
- Bjerg, Ole (2013): *Gode penge: et kontant svar på gældskrisen*. Kbh: Information, 2013. Print.
- Bjerg, Ole (2014): *Making Money: The Philosophy of Crisis Capitalism*. London & New York: Verso Books.
- Dienst, Richard (2011). *The Bonds of Debt: Borrowing Against the Common Good*. London & New York: Verso.
- Lacan, Jacques (1999). *The Seminar of Jacques Lacan: On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge (Encore)*. New York: WW Norton & Co.
- Lazzarato, Maurizio (2012). *The Making of the Indebted Man: An Essay on the Neoliberal Condition*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Marx, Karl (1970). *Kapitalen – Kritik af den politiske økonomi*. 1. Bog, 1. København: Rhodos.
- Nationalbanken (2014b). *Hvad er penge?* Lokaliseret på World Wide Web: <http://www.nationalbanken.dk/da/publikationer/tema/Sider/Hvad-er-penge.aspx>. Udgivet den 20. november 2014, tilgængeligt den 30. januar 2018.
- Thorup, Mikkel (2016). *Du skylder! – Om moralsk og økonomisk gæld*. Aarhus: Klim.
- Žižek, Slavoj (1995). *Woman is One of the Names-of-the-Father, or How Not to Misread Lacan's Formulas of Sexuation*. Lacanian Ink, vol. 10.
- Žižek, Slavoj (1996). *The Indivisible Remainder: An Essay on Schelling and Related Matters*. London & New York: Verso.

Andreas Gregersen er cand. mag. i Anvendt Filosofi.